

Z A D R U G A R

GLASILO NAB. ZADRUGE ŽELEZNIČARJEV LJUBLJ. POKRAJINE

Št. 5

Ljubljana, 20. maja 1942 — XX.

Leto XVIII

Vabilo na XX. redno skupščino

Nabavljalne zadruge železničarjev Ljubljanske pokrajine,
zadruge z o. j.

Skupščino sklicuje upravni odbor na osnovi čl. 43, 44 in 45 pravil, a po sklepu seje z dne 27. aprila 1942.

Skupščina se odreja na nedeljo, dne 21. junija 1942 ob 9. uri v prostorih špecerijske prodajalne poslovalnice Ljubljana gl. kol., cesta Soške divizije (Masarykove) št. 15 in jo sestavljajo delegati, izvoljeni dne 24. avgusta 1938 (čl. 42 pravil in § 28 t. 3 zakona o gospodarskih združenjih).

Dnevni red:

1. Konstituiranje skupščine.
2. Branje pismenega poročila upravnega odbora o poslovanju zadruge in letnih sklepnih računov za minulo leto 1941. ter predloga, kako naj se razdeli poslovni prebitok.
3. Branje pismenega poročila nadzornega odbora o poslovanju zadruge in o letnih sklepnih računih za minulo leto 1941., o predlogu za razdelitev poslovnega prebitka ter predloga o podelitvi razrešnice upravnemu in nadzornemu odboru.
4. Razprava in sklepanje:
 - a) o odobritvi poročila upravnega odbora,
 - b) o odobritvi poročila nadzornega odbora,
 - c) o odobritvi letnih sklepnih računov,
 - č) o odobritvi predloga za razdelitev poslovnega prebitka in
 - d) o razrešnici članom upravnega in nadzornega odbora.
5. Pooblastilo upravnemu odboru in določitev najvišje vsote:
 - a) do katere sme upravni odbor zadrugo zadolžiti s posojili in nakupom robe, in
 - b) do katere vsote se sme dajati zadružnikom roba na up (čl. 47 t. 7 pravil oz. § 29 t. 4 zakona).
6. Razprava o pritožbah članov zoper izključitev iz zadruge (§ 27, t. 1 zakona).
7. Sklepanje o predlogih upravnega odbora.

8. Sklepanje o predlogih in pritožbah združnikov (§ 30 t. 5 zakona in čl. 47 t. A 8 pravil).
9. Dopolnilne volitve članov upravnega in nadzornega odbora in volitve namestnikov za člane obeh odborov.
10. Slučajnosti.

Če skupščina ob določeni uri ne bi bila sklepčna, se bo vršila na istem kraju in z istim dnevnim redom kot bi se morala opraviti prva kupščina, pol ure kasneje nova skupščina, ki bo polnoveljavno sklepala ob vsakem številu prisotnih delegatov (čl. 51 t. 2 pravil).

Letni sklepni računi so članom na vpogled v prostorih zadruga na cesti Soške divizije 15/II, soba št. 17 vsak delovni dan med 16. in 18. uro od vstevši 13. junija t. l. naprej (§ 58 t. 5 zakona).

* * *

Vsak delegat mora na skupščini izvrševati svoje pravice osebno. Če bi bil delegat zadržan udeležiti se skupščine, poveri z zastopanjem namestnika iz svojega okoliša. Namestniku mora izročiti lastnoročno podpisano pismo pooblastilo, s katerim pooblašča namestnika, da ga zastopa na skupščini (čl. 25 pravilnika o volitvah delegatov), in obvestilo, katero mu je dostavila zadruga (čl. 56 t. 3 pravil).

Vsak delegat mora prinesiti na skupščino pismo pooblastilo, ki mu ga dostavi zadruga (čl. 56 t. 2 pravil).

Dnevnice se izplačajo delegatom po zaključku skupščine.

Ljubljana, dne 20. maja 1942.

Upravi odbor:

Luschützky Jože, s. r.
tajnik.

Klebel Emil, s. r.
predsednik.

VaDa:

Predhodnice današnjih zadrug

(Konec.)

Najbolj pa se je cehovstvo dvignilo v XV. stoletju; v Ljubljani se razen bratovščine krznarjev in krojačev omenja še čevljarški ceh in mesarska bratovščina. V Novem mestu se leta 1472. omenjajo splošno „cehovci“ v nekem kupnem pismu. Zelo razvito pa je bilo združno življenje v škofji Loki ter so stanovske družbe, ki so se tu osnovala, imele značaj pravih rokodelskih zadrug.

Cehi ali zadruga so imeli dvojni pomen: pomagati svojim članom v raznih potrebah življenja ter varovati izključno pravico do obrti proti „šušmarjem“, h katerim so prištevali vse kmečke rokodelce in rokodelce, ki niso bili člani ceha.

Vsak ceh je imel svoj dom, tako zvano „jepergo“, kjer so v „cehovski skrinji“ hranili listine, na katerih so bile od vladarja potrjene združne pravice in svoboščine, prav tako pa tudi „učna pisma“ pomočnikov, kajti pomočnik, ki se je izučil obrti, ni dobil v roke učnega pisma, temveč samo prepis, potrjen s „cehovskim pečatom“, izvirno

učno pismo pa so shranili v cehovsko skrinjo. Pomočnik je s prepisom učnega pisma šel na potovanje v tujino in če je dobil v kakem kraju delo, je moral svoje učno pismo oddati v shrambo tamkajšnjemu cehu, ki mu ga je pri odhodu vrnil.

Za ustanovitev ceha je zadostovalo, da so se zbrali trije ali štirje mojstri istega obrta, ki so po vzgledu drugih cehov sestavili svoja „cehovska pravila“ in jih predložili v potrditev gosposki; cehovska pravila so do leta 1667. potrjevale nižje gosposke, tako tudi magistrati, od tega leta dalje pa si je potrditev cehovskih pravil pridržal cesar.

Vsak ceh je imel kakega svetnika za svojega patrona; tako so imeli čolnarji, brodarji in ribiči za svojega patrona sv. Nikolaja (sv. Miklavža), mesarji sv. Lenarta, trgovci sv. Roka in sv. Boštjana, itd. Na praznik cehovskega patrona so se morali vsi člani ceha udeležiti slovesne službe božje v cerkvi, v kateri so imeli svojo kapelo ali svoj oltar, na sv. Rešnjega Telesa dan pa so se morali udeležiti vsi cehi z vsemi člani z zastavami in banderi procesije; po procesiji pa so se zbrali v svoji cehovski hiši, če pa je niso imeli, pa v hiši cehovskega mojstra, ki so ga nazivali „cehovski oče“, ki je v tem primeru hranil cehovsko skrinjo. Na tem sestanku, ki je bil nekak občni zbor, je cehovski oče najprej prebral vsem članom cehovska pravila in privilegije, ki si jih je ceh pridobil v času obstoja, nato pa so izvolili svoje predstojnike. Tako so na ta dan vsako leto izvolili cehovskega očeta in njegovega namestnika, ki je skupno s cehovskim očetom upravljal premoženje in varoval skrinjo. Cehovska skrinja se je namreč zaklepala z dvema ključema, in vsak izmed njiju je imel po en ključ, toda skrinjo sta smela odpreti samo v navzočnosti vseh članov ceha, kajti v njej so poleg listin hranili tudi ves denar, ki so ga zbrali pri članih ceha, pa tudi denar, ki so ga mojstri plačali za razne pristojbine in kazni. Prav tako so ta dan sprejemali nove člane ceha.

Vsakdo, ki si je hotel pridobiti „mojstrsko pravico“, je moral dokazati, da je zakonski sin katoliških staršev, da se je izučil obrti pri poštenih mojstrih, da je potoval po tujini najmanj tri leta ter da prebiva v kraju, v katerem si hoče pridobiti mojstrsko pravico, vsaj leto dni. Ko je dokazal, da je izpolnil vse pogoje, je moral plačati „mojstrsko južino“ ter izdelati „mojstrsko delo“. Šele nato je mogel prositi za sprejem v ceh kot mojster; toda ker so nekateri cehi imeli omejeno število mojstrov, je mnogokrat moral še dolgo čakati, da je postalo kako mesto s smrtjo ali izselitvijo mojstra prosto. Nato je moral plačati v cehovsko skrinjo „mojstrsko takso“, ki je bila precej visoka in jo je vsak ceh določeval na vsakoletni skupščini. Iz teh taks, ki so jih plačevali novi mojstri, so plačevali cehovske izdatke, pogrebe umrlih članov, zadušnice, kupovali sveče za procesije, kupili kako hišo, travnik ali njivo, dohodke teh nepremičnin pa so uživali onemogli člani ceha in vdove umrlih članov.

Pomočnik, ki je iskal delo, se je moral oglasiti pri cehovskem očetu, ki je poklical najmlajšega mojstra, da je vodil pomočnika od mojstra do mojstra. Če nobeden izmed mojstrov ni potreboval pomočnika, mu je moral dati vsak mojster za nekaj dni hrano in stanovanje; če v vsem času bivanja v mestu ni dobil službe, je šel drugam, kjer se je moral spet oglasiti pri tamkajšnjem cehovskem očetu.

Pa tudi mojster si ni mogel izbrati pomočnika po svoji volji, kakor tudi pomočniki ne mojstra, ker so morali sprejeti delo pri tistem mojstru, ki je pomočnika potreboval. Šele proti koncu XVIII. stoletja je smel po-

močnik oditi k drugemu mojstru, če je pri prejšnjem mojstru delal vsaj 14 dni, pa še tedaj samo, če so v to privolili vsi člani ceha; če pa je mojster imel že tri pomočnike, ni smel sprejeti še četrtega, ki bi rad delal pri njem. Po treh mesecih dela pa je smel pomočnik odpovedati službo brez navedbe vzroka, toda poskrbeti je moral mojstru drugega pomočnika.

Pomočniki so se zbirali v „pomočniških ostajah“, to je v hišah, v katerih so se priglasili, ko so prišli iskat službo in v katerih so prenočevali in dobivali hrano. Ponavadi so to bile gostilne. Sestanke pomočnikov v ostajah je moral vedno nadzirati kak mojster.

Pomočniki in učenci so stanovali pri mojstru ter bili člani družine. Učenec je bil pod oblastjo mojstra, ki je imel pravico telesnega strahovanja nad učencem, pogodbe med mojstri in pomočniki pa so bile sklenjene po predpisih, ki so jih določali cehi.

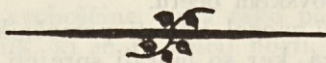
Učencev mojster ni mogel sprejeti kadar in kolikor bi jih hotel, kajti tudi število učencev je bilo omejeno. Učenec, ki je bil sprejet, je moral ob nastopu in ob končani učni dobi plačati po 5 goldinarjev v cehovsko skrinjo, prav tako pa si je moral poiskati poroka, ki je zanj jamčil, da bo določeno učno dobo ostal pri istem mojstru. Ko pa je učenec prestal učno dobo, se izučil obrti ter tako postal pomočnik, je moral plačati „pomočniško južino“ ter oditi na potovanje v tujino („vandrat“).

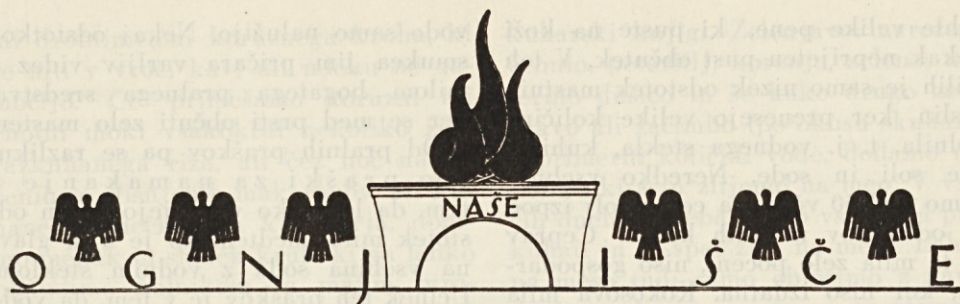
XVIII. stoletje pa je prineslo nov gospodarski duh. Patent iz leta 1732. je stremel za tem, da bi obrt ne krila samo potreb mesta in okolice, temveč da bi izdelovala tudi izdelke za izvoz; tako je bila ukinjena cehovska avtonomija, cehe pa so začeli nadzirati posebni komisarji. Širiti se je začela domača obrt, ki jo je bilo cehovstvo skoraj popolnoma zatrla. Cesar Jožef II. je odklanjal potrditev cehovskih svoboščin ter začel dovljevati svobodo trgovine. Tako so propadle tudi stoletja stare mestne tržne svoboščine.

V začetku XIX. stoletja je francoska vlada, ki je ustanovila Ilirijo v naših krajih, ukinila vse cehovske svoboščine in vsakdo, ki je plačal obrtni davek, se je smel baviti z obrtjo. Po propasti francoske vlade in ponovni uvedbi avstrijske oblasti v naših krajih je avstrijska vlada sicer dovolila obnovitev cehov toda brez starih pravic in svoboščin. Cehi so postali zopet samo cerkvene bratovščine, oziroma dobrodelná društva, ki pa na razvoj in obstanek obrti niso imela nobenega vpliva.

Namesto nekdanjih cehov so nastopile polagoma nove organizacije, zadruge, ki so jih ustanovili po novih obrtnih in društvenih zakonih.*

* Morda bo kdo prigovarjal naslovu naših pričujočih člankov, češ da ne moremo imenovati nekdanjih združb, kakor so bile to razne bratovščine, cehi itd. predhodnice današnjih zadrug, ker so bile osnovane na drugačnih podlagah kakor moderne zadruge. Prigovor je deloma upravičen, vendar lahko vsaj to ugotovimo, da so vse te združbe zasledovale podoben cilj: namreč z združenimi močmi in solidarnim delom koristiti poedincu, posameznim stanovom in splošnosti. Prepričani pa smo, da so članki tudi sicer zanimali naše čitatelje, saj je bilo o tem predmetu pri nas še malo napisanega. — Op. uredništva.

O pralnem in toaletnem milu

V gospodinjstvu je najvažnejše pralno milo. Dobro pralno milo se mora izdatno peniti že v mlačni vodi in ne sme vsebovati takih snovi, ki bi perilo kakor koli okvarile. To milo izkazuje visoko, do 70-odstotno vsebnost mastnih kislin. Alkalij, t. j. luga, sode itd. sme biti le toliko, kolikor jih je treba za vezanje mastnih kislin, ostanek je voda. Milo, ki se peni že v mlačni vodi — v vroči vodi roke perice preveč trpijo — vsebuje poleg navadnega, v hladni vodi netopnega natrijevega mila, pridobljenega iz loja, še bodisi milo iz tekoče maščobe, bodisi milo iz kokosove masti, bodisi nekaj odstotkov kalijevih mil (glej predpise v 3. številki „Zadrukarja“).

V velikih milarnah skuhajo do tisoč kilogramov mila hkrati. Določeno mešanico loja, cenenega olja in kokosove masti stalijo ter dodajajo potrebno količino raztopljenega natrijevega, po potrebi tudi nekoliko kalijevega luga. To mešanico kuhajo previdno več ur, dokler se vsa maščoba ne umili. Iz tako dobljene brozge, močno podobne raztopljenemu kleju, odločijo milo s tem, da dodajo količino kuhinjske soli, ki milo iz raztopine izloči, izsoli. Zdaj se milo dvigne na površje solnice v obliki pogače, v solnici pa ostane sproščeni glicerini. Milo ohladijo, razrežejo v kose, jih temeljito posušijo in primerno suhe stisnejo v oblike za prodajo.

Da milo pocenijo, da varčujejo z maščobami, dodevajo razne primesi, n. pr. vodno steklo, sol in sodo. S tem pa seveda že zmanjšajo vsebnost mastnih kislin na 50 odstotkov. V nekaterih primerih primešajo tudi trdne sestavine, smukec, glino, s čimer znižajo vsebnost mastnih kislin na 20 odstotkov ali še nižje.

Dosti več pažnje pa je treba pri izdelovanju toaletnega mila. V samem bistvu se od pralnega mila mnogo ne razlikuje, le da je še posebno poudarjena njegova nevtrálnost t. j., da ne sme vsebovati kakršne koli primesi, ki bi dražila ali kvarila kožo. Zanj vzamejo čim čistejše maščobe svetle barve in prijetnega duha. Svež, pri nizki temperaturi izcejen loj, olje in čisto kokosovo mast umiliijo z natrijevim lugom na isti način kot pralno milo. Izsolijo po dva do tri krat, da ostanejo v solnici res vse nezaželene primesi ter da dobijo v pogače kar se da čisto milo. Tudi to milo razrežejo najprej v manjše kose, jih sušijo in zatem še enkrat razrežejo v zelo tanke lističe. Te lističe sušijo toliko časa, da vsebujejo do 80 odstotkov mastnih kislin. Zdaj milo pregnetejo, pilirajo na vrtečih se valjih, dodajajo dišave in razne primesi, ki blagodejno vplivajo na kožo ter tako omilijo tudi vpliv luga, ki se sprost pri umivanju iz mila. Milo pa, ki vsebuje preveč prostega luga, napravi kožo hrapavo, pusto, „suho“.

Ponekod so priljubljena cenena toaletna mila iz samega kokosovega olja. Izredno rada se penijo, a to so samo

rahle velike pene, ki puste na koži nekak neprijeten pust občutek. V teh milih je samo nizek odstotek mastnih kislin, ker prenesejo velike količine polnila, t. j. vodnega stekla, kuhinjske soli in sode. Neredko vsebuje samo pod 30 včasi pa celo zgolj izpod 20 odstotkov mastnih kislin. Čeprav so ta mila zelo poceni, niso gospodarna, ker niso izdatna. Kokosova mila „kuhajo“ največ na hladen način: kar zmešajo določeno količino raztopljene kokosovega olja in raztopino natrijevega luga ter dodajo snovi za polnjenje. Ta mešanica se v nekaj dneh sama po sebi spremeni v milo, ki ga razrežejo, stisnejo v prodajne oblike, zelo pogosto v obliko limone.

Za pranje volnenega in finega perila, ki mu škoduje že morebitna malenkost prostega luga v navadnem milu, uporabljamo milne luske iz zelo čistega, visokomastnega mila, skoro brez vlage, popolnoma nevtralnega. Ker jih uporabljamo za pranje v hladni vodi, morajo vsebovati visok odstotek mil iz kokosovega olja. Po skrbnem kuhanju milo posušijo in ga stiskajo med valji, odkoder ga s posebnimi noži odluščijo v znane luske.

Milni prah: močno posušeno milo zdrobe v posebnih mlinih v prah ali pa brizgajo gosto milnico z razpršilci v vroče brezstražne prostore, kjer vlaga v hipu izhlapi, ostanek pa je prah skoro popolnoma suhega mila. Ta prah največkrat razredčijo z zmleto sodo ali podobnimi alkalnimi snovmi ter ga prodajajo kot pralni prašek. Pralni praški kot dodatek vodi, v kateri perilo kuhamo, vsebujejo od 5–50 odstotkov mila, ostanek pa so soda, vodno steklo, boraks in vlaga. V nekaterih tovarnah dodajajo tudi spojine z aktivnim kisikom, ki pri sproščanju beli perilo. Tkanina pa premočnega beljenja ne prenese.

V časih, ko primanjkuje mila, pa se na trgu pojavijo številni „pralni“ praški, ki nimajo niti trohe mila in

vodo samo nalužijo. Nekaj odstotkov smukca jim pričara varljiv videz z milom bogatega pralnega sredstva, ker se med prsti občuti zelo masten.

Od pralnih praškov pa se razlikujejo praški za namakanje v tem, da le redko vsebujejo boren odstotek mila, medtem ko je njih glavna vsebina soda z vodnim steklom. Učinek teh praškov je v tem, da vodo za namakanje nalužijo in s tem del nesnage deloma odmočijo.

Za snaženje kuhinjske posode, kopalnih kadi, umivalnikov in drugih predmetov nam tovarne izdelujejo čistilne praške. Obstojajo iz finega peska, sode in milnega prahu. Soda in milo odstopita nasnago, raztopita maščobo, pesek pa mehanično odrgne sprijete delce.

Tekočina za snaženje bakrenih, medeninastih in sploh kovinskih predmetov vsebuje poleg prav finega polirnega prahu še oljno kislino, deloma vezano z amonjakom in različne soli, ki so v vodi raztopljene in ki topijo, oziroma vežejo temno prevleko kovinskih predmetov.

Demaskirali smo torej nekaj naših znancev, spoznali njih pravo bistvo, da smo si zdaj, v časih, ko so nam vedno redkeje na razpolago, na jasnem ter da izmed vedno številnejših novih pralnih pripomočkov izberemo tiste, ki nas ne bodo priklepali samo z zunanjim videzom, temveč s svojo notranjo dobrino. Kakor povsod, velja tudi tu, da ni vse zlato, kar se sveti. Kritična in varčna gospodinja bo na osnovi povedanega z malim poskusom kaj lahko ločila dobro od manj dobrega ter se mimo gmotne škode ognila marsikateri drugi neprijetnosti.

Ing. H. Repič.

Kruh za bolnike in male otroke

Čeprav je beli kruh, pripravljen brez otrobov, hranilno manj vreden kakor črni, ga bolni ljudje in mali otroci laže uživajo, ker je mehkejši. Mali otroci se kaj radi davijo z ostri-

mi drobtinicami koruznega kruha, ki se niti v vroči kavi ali mleku ne namoči. Če primešamo koruzni ali enotni moki vsakokrat nekoliko zelo razkuhanega riža, ali čez noč namočenih in stisnjenih makaronov, ali kuhanega zmečkanega krompirja, dobimo mehak in sladek kruh, ki ga lahko ponudimo bolnikom in malim otrokom. Tak kruh ostane dalj časa svež in ima samo to slabo lastnost, da je predober... Koruzno moko je treba prej skuhati kakor za žgance in jo ohlajeno primešati enotni moki. Morda bi se kot mešanica obnesel tudi fižol, poizkusiti bi bilo treba z malo količino moke. Makaronov sedaj res nimamo preveč, toda riža imamo več in kadar gre za prehrano bolnih in malih ljudi, tedaj ne izbiramo živil, ki jih dobimo.

Meso za ves teden . . .

Mesa dandanes nimamo preveč na razpolago. Toda če se danes zadovoljimo s prav malo količino, ga imamo lahko tudi 3—4 dni v tednu. Količino mesa, ki nam je tedensko dodeljena, razdelimo na toliko malih koščkov, za kolikor dni ga želimo imeti. Tam, kjer je v družini več članov, je tak postopek še lažji, posebno kjer so mali otroci, ki jim uživanje mesa ni nujna potreba. Če imamo tak mali košček mesa na razpolago, je hitro rešeno vprašanje kosila. Že iz 5 dkg mesa moremo napraviti malo golaža ali mesne omake, če dodamo paradižnika in drugih začimb. K taki omaki skuhamo polento, krompir, krompirjeve žgance, makarone, žličnike in druge močnate jedi, ki jih ni treba še posebej beliti. Če imamo zraven še solato, pa smo rešili vprašanje enkratnega obeda.

V zimskem času nam ostane meso sveže po več dni, v toplih pa ga moramo vložiti v kvašo. Kvaša se sicer prireja samo za divjačino, a govedini ne škodi. Navodilo najdemo v vsaki

kuharski knjigi. Zelenjave: narezano čebulo, peteršilj, korenje, zeleno, materino dušico in še kako drugo zelenjavo ali začimbo (po okusu skuhamo v primerni količini vode, dodamo nekoliko kisa in zlijemo na meo. V vročih dneh je treba kvašo vsak dan prekuhati in jo spet zlit na meso. Lahko pa meso tudi samo obložimo z navedenimi zelenjavami in ga zavijemo v krpo, namočeno v kisu.

M.

Koliko zemlje je potreba obdelati za preživljanje enega človeka?

Švicarska revija „Er und sie“ (štev. 15) prinaša podatke o povprečnem uvozu živil v Švico v letih 1934—1938. Uvoz je znašal: 42.110 vagonov žita, 3.156 vagonov krompirja, 3.156 vagonov masti in olja in 14.802 vagonov sladkorja. Ta uvoz je sedaj zaradi vojne večinoma nemogoč in Švica bo v pogledu prehrane kot ostale države poslej navezana sama nase. Če ne bomo zgrabili za plug in lopato, nam prihodnje leto grozi lakota, opozarja avtor Švicarje.

Nato list navaja podatke dr. F. T. Wahlena, ki je izračunal, kolikšno površino obdelane zemlje potrebuje vsak človek za svoje preživljanje. Po njegovem računu je potrebno za vsakega človeka: 600 m² zemlje za krušne žitarice, 40 m² za oves, 17 m² za ječmen, 45 m² za sladkorno peso, 150 m² za krompir in 111,5 m² za vrtno zelenjavo, skupaj torej 963,5 m² ali približno 10 arov obdelane zemlje.

Poraba — nadaljuje člankar — je z racioniranjem že bistveno omejena. Istočasno z omejitvijo konsuma pa je potreben izdaten dvig produkcije, to se pravi, mnogo več ljudi kot preje se mora posvetiti obdelovanju zemlje. Zemlja je na razpolago in delovne moči tudi. Če bi se tudi mir jutri sklenil, se dobri časi nikakor ne bodo že pojutrišnjem vrnili. Vojna črpa gospo-

darsko produkcijsko silo vseh narodov, in če bi bile dobrine še na razpolago, bi primanjkovala transportna sredstva, da bi jih spravili tja, kjer so potrebna. Izbirati nam je treba — zaključuje člankar — med povečanim naporom na polju in v zelenjadnem

vrtu ter med lakoto. Naše življenja zmožno in življenja voljno ljudstvo bo vzelo v roke poljedelsko in vrtnarsko orodje. Kdor nima lastne zemlje, da bi jo obdelal, se bo stavil na razpolago našim vrlim kmetom in kmeticam.

Dr. Marij Avčin:

O energiji in presnavljanju

Vemo, če smo dobro hranjeni, nam je bolj toplo, več lahko opravimo, kasneje se utrudimo in po delu smo manj izmučeni. Bolj „pri moči smo“ ali kakor bi lahko rekli „več energije imamo“. In energija je možnost opravljanja dela. In delo je premagovanje upora na gotovi poti. Delo opravljajo ljudje, živali ali stroji, bodisi s svojo lastno energijo, bodisi s pretvarjanjem ene vrste energije v drugo vrsto. Kakor ljudem in živalim, dovajamo zlasti strojem neke druge energije, da jo pretvorimo v ono, ki jo hočemo imeti. V parnem stroju sproščamo velike množine toplotne energije in jo pretvarjamo v mehanično, vodno energijo pretvarjamo v elektrarnah v električno, konju dajemo sena, ovsa in druge zobi, da nas popelje z vozom, samemu sebi postrežemo z živili vsak dan, kakor smo se pač priučili, kolikor pač rabimo: če dvigujemo težko kovaško kladivo ves dan več, kakor če lepo sede sukamo pero v pisarnici, če gremo v planine bolj, kakor če pred zrcalom v strahu opazujemo slehršen centimeter, ki nam je ušel preko zlate sredine naše širine.

Mi, živa bitja, in sicer takozvana višja živa bitja, črpamo za vse živ-

ljenjsko dogajanje v nas in za vse udejstvovanje v svetu energijo in toplote, ki se razvija pri kemičnem izgorovanju pri nas. Kaj je izgorovanje? To je kemično dogajanje, katerega končni izid sta voda in ogljikov dvokis, bodisi pod videzom eksplozije, plamena, tlenja, ali samo segretja, torej kemično dogajanje, pri katerem se večinoma sproščuje več ali manj toplote.

Zaskrbi nas, če pomislimo, da je enkrat izgorela stvar uničena in da je za gorenje potrebnih vedno novih in novih goriv, tako lesa, bencina, nafte, premoga itd. Goriva črpamo, bijemo se zaradi njih, enkrat bi jih bilo konec: kajti, če poizkušamo sestavljati nazaj iz vode in ogljikovega dvokisa, moramo vložiti prav toliko kakršne koli druge energije, če hočemo dobiti isto toliko toplotne.

No, pa dokler sveti toplo sonce, se nam ni treba bati vsega tega. Zakaj? Vsadimo na primer kostanjev sadež v zemljo. Kalček v njem se bo na spomlad prebudil, ko bo začutil toplo vlago ogrete, mokre spomladanske zemlje. Pognal bo drobno koreninico v zemljo in nežno, boječ stebelce in prav tak listek pedenj visoko nad okoličico. Za vse to bo uporabil ono zalogo skrobastega hraniva, ki ga je pod kostanjevo lupino ščitila. Čakala bo ta

drobna stvarca v negotovosti na prvi topli sončni žarek. Če ga ne bo, bo to drobceno drevesce zamrlo, če pa bo sonce dovolj toplo, bo koreninica dobila iz zemlje vode in soli, listek pa bo nasrkal iz zraka ogljikovega dvokisa, ki ga je tamkaj dovolj. Listno zelenilo bo posredovalo kot pravi kemični posrednik umno spajanje v čezdalje bolj sestavljene kemične spojine: v celulozo, skrob, sladkorje. Iz plašnega drevesca bo nastalo mogočno drevo: mogočna zaloga toplotne energije. Načrpalo si je vsega tega iz sončne svetlobne in toplotne energije, kot živo bitje s posredovanjem svojih zelenih listov.

Na prav isti način nastaja riž, krompir, sadje, žito. Živali vse to jedo in mi jemo riž, krompir, sadje, žito in živali.

Kakor pravimo: ta les, ta premog daje toliko in toliko toplotne energije, to velja isto za različna hraniva. Toplotno energijo merimo v kalorijah, vrednost toplote pa v stopinjah. In taka kalorija je ona množina toplote, s katero lahko 1 kilogram vode ogrejemo za 1° C. Če 1 kilogram dobrega premoga lahko tako ogreje 2000 kilogramov vode, pravimo, da ima ta premog 2000 kalorij. Prav tako daje 1 kilogram sladkorja, če izgoreva v organizmu, 4000 kalorij toplote, prav tako 1 kilogram beljakovin, 1 kilogram tolšč pa daje 9000 kalorij. Mislili bi, če hočemo doseči toliko in toliko kalorij v organizmu, da lahko nadomeščamo beljakovine s sladkorjem ali mastmi. Medsebojno pa lahko nadomeščamo le sladkorje in masti, beljakovine so nenadomestljive, ker le z njimi pride v telo dušik, ki je za vsa življenjska dogajanja nujno potreben in nenadomestljiv. Zato se tudi beljakovine pretvarjajo v organizmu drugače kot masti in sladkor, razkrajajo se končno v seč-

no kislino in sečnino, ki se izločujejo z urinom in z njima dušik, ki bi sicer bil telesu v breme.

Če gremo vase, za hip odpodimo duha in strogo pregledamo na svoje bistvo in vsa dogajanja v nas, potem vidimo le eno: sprejemamo hranila, prebavljamo jih, razstavljamo jih, vsrkavamo njihove sestavine v kri, iz njih tvorimo delovno energijo in obnavljamo telesno zgradbo, preostanke pa izločamo: neizgorele v blatu, izgorele pa z izdihavanjem, izparevanjem iz telesnih površin in v seču. To kruto materialno življenjsko osnovo imenujemo presnavljanje. In za to presnavljanje je potrebno kalorij in zopet kalorij. Tudi če popolnoma mirujemo: kot namišljen bolnik negibno ležimo v dobno ogretem prostoru, nad blazinami, vendar nam bije srce, dihamo, rastemo, se obnavljamo, želodec, črevo, ledvice, jetra itd. — vsi organi opravljajo svoje delo. To presnavljanje v popolnem miru imenujemo osnovno presnavljanje. Odrasel mož rabi za osnovno presnavljanje 1500 kalorij, žena rabi nekoliko manj, doraščajoč otrok razmeroma nekoliko več.

Če bi iz takega miru pričeli opravljati kakršno koli delo, bi nam teh 1500 osnovnih kalorij ne zadoščalo. Čeprav bi kot uradniček le malo sukali pero in se presedali prav po uradniško lagodno hraneč svojo skromno plačano energijo — rabili bi 2500 kalorij na dan. Če bi morali dvakrat na dan daleč hoditi v tako službico in v službici malo tekati sem ter tja, vendar ne prehudo, bi nam zadostovalo 3000 kalorij. Če bi nas nekoliko izrabljali in bi morali prav za prav za isto plačo delati in skakati za poldruga — 3500 kalorij bi nam bilo komaj zadosti. Če bi nas odpustil iz službe in bi morali na cesto vihteti kramp ali voziti ves dan

samokolnico, vsaj za 5000 kalorij na dan bi morali zaslužiti, da bi bilo delo res delo.

Če ne dobivamo dnevno onih kalorij v prehrani, ki jih potrebujemo za presnavljanje, potem gladujem o. In gladovanje je obsežen pojem. Od pritrgovanja gospodičen, ki jim gre življenje že v klasje, pa bi bile še vedno rade vitke čez pas, do opuščanja jedi prenajenih, da bi imeli boljši tek, od prisilnega gladovanja onih, ki so si morali pritegniti pas, ker so zašli začasno v „slabe razmere“, do strašne slike izgledovanih vasi, mest in pokrajin, od skritega ali neprikrivanega veselja nad prihujšanimi dvema ali tremi kilogrami do grozne slike do okostnjakov shujšanih bednih.

Dva več ali manj elementarna občutka nam označujeta glad: oni, ki izvira iz želodca zaradi praznine v njem in zaradi trenja trebušnih sten medseboj, ki se gibljejo zamanj, in oni, ki je silnejši, vse bolj iz globine in vsega bistva prihajajoč, ona prav posebna labost v mišičevju, v glavi,

po vsem telesu, ki nastaja zaradi nepravilnih razredčevanj in zgoščevanj in porazdelitev telesnih sokov, zaradi nepravilnega in nevajenega izgorevanja telesnih zalog, nakopičenih hranil in sestavin, ki se izprevrže v besnenje ali popolno brezbržnost, v neploden mir pri znižani telesni toplini, komaj zaznavnem bitju srca, pridrževanem dihu pred bližajočo se smrtjo zaradi gladu, takrat, ko se je telesna teža zmanjšala že čez polovico.

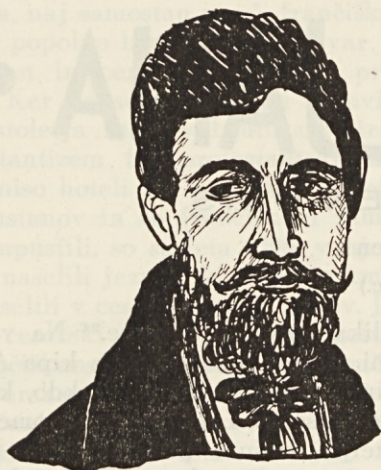
Takrat ni presnavljanje takšno, kakršno je bilo. Sprva gre še isto pot, le zniža se za tretjino kalorij. Uporabijo se najpreje zaloge sladkorja, nakopičene v organih in mišicah, in pa nekaj malega beljakovin. Če gladovanje še traja, potem se porabijo zaloge masti, in ko so izgorele do zadnjega, tedaj šele se uporabijo preostale beljakovine kot gorivo. Vendar niso vsi organi prizadeti v enaki meri. Najpreje splahni podkožna mastna plast, nato maščevina v mišicah in trebušnih organih, še kasneje upadejo srčne in dihalne mišice, nazadnje možgani in živčevje kot zadnje.

Stanko Vraz

Stanko Vraz se je rodil 30. junija 1810. v Cerovcu pri Ljutomeru. Ljudsko šolo je obiskoval v Svetinjah in Ljutomeru, gimnazijo pa v Mariboru. Leta 1830. je študiral filologijo in pravo v Gradcu, bavil pa se je predvsem s proučevanjem slovenskih in drugih evropskih jezikov in književnosti. Že kot dijak je mnogo potoval

ter si zapisoval narodne pesmi, tako v Metliki, v Preski, v okolici Kranja, v Ribnici, na Bledu in po hribovitih predelih na obeh straneh dravske doline. Preprosti prebivalci tukajšnjih krajev so bili veseli, da so lahko pokazali svoje pesmi in plese pred nepoznanim tujcem. Tako je prepotoval Štajersko, Koroško in Kranjsko, v

Ljubljani se je seznanil s Francetom Prešernom in Matijo Čopom. Večkrat je potoval tudi na Hrvaško, leta 1838. pa se je preselil v Zagreb, kjer je leta 1842. postal tajnik „Matice ilirske“ in urednik lista „Kolo“, v katerem so izhajale narodne pesmi, ter je imel značaj narodopisnega zbornika.

Doba, ki jo je Vraz preživel v Gradcu je bila doba velikih načrtov, iskanja smeri in sredstev za preporod slovenskega naroda. Njegov književni program je obsegal prevode iz svetovne književnosti, iz katere je hotel izluščiti najboljše, zbiranje narodnih pesmi in študiranje Prešernovih umetnih pesmi, ob katerih je hotel ustvariti sam svoje pesmi. V tem času je prebiral dela modernih pesnikov nemških in deloma avstrijskih, v njegovi ostalini pa so se ohranili prevodi ali odlomki iz Goetheja, Schillerja, Žukovskega, Mickiewicza, Moora, By-

rona ter prepisi in prevodi iz Grimmove zbirke. Po prenehanju „Čbelice“ pa je hotel izdajati list „Metuljček“.

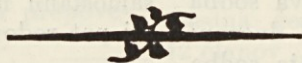
Ker pa je bilo njegovo narečje mnogo bliže hrvaškemu kakor pa „kranjskemu“ jeziku, je Vraz poskušal doseči enotnost jezikovnih oblik, ter popolno svobodo besednemu zakladu. Ker je v Zagrebu dr. Ljudevit Gaj združil mlade Ilirce in skušal pridobiti za svoje ideje tudi Slovence, se je obrnil na Vraza, ki se je že dolgo obračal po Ilirih.

Stanko Vraz, ki je umrl 14. maja 1851. v Zagrebu za sušico, je storil mnogo za slovenski jezik: njegovi pesniški prvenci, njegova velika ljubezen do slovenske zemlje, ki jo je opeval v hrvaškem jeziku, je prebudila mlade sile, ki so se posvetile kulturi slovenskega naroda.

Vraz je izdal „Narodne pesmi ilirske, koje se pevaju po Štajerskoj, Kranjskoj, Koruškoj i zapadnoj strani Ugarske“ (leta 1839.), ostalo Vrazovo zbirko pa je porabil Štrekelj v zbirki „Slovenske narodne pesmi“. Vrazova zbirka slovenskih narodnih pesmi pa je še prav posebno dragocena zaradi tega, ker je poleg besedila zapisoval tudi napeve teh narodnih pesmi in nam tako ohranil najstarejšo sliko slovenskega narodnega petja.

Nam Slovencem pa je ilirski pokret dal današnjo pisavo gajico, s čimer so se končale večne črkarske pravde, ki so dotedaj onemogočale stvarno-kulturni razvoj.

D. V.

• LJUBLJANA •

MONOGRAFIČEN ORIS

Damjan Vahen

(Nadaljevanje.)

Tako je bila Ljubljana proti koncu XVI. stoletju obdana od vseh strani z močnim obzidjem in obrambnimi stolpi; na zunanji strani obzidja pa so bili izkopani globoki obrambni jarki. Če pogledamo tloris obzidanega mesta, opazimo, da so hiše zgrajene po oblikah toka Ljubljanice in podnožja Gradu od Karlovških vrat vse do Frančiškanskih vrat z novim Mestnim trgom. Tako je ob Ljubljanici nastal širok pas s tesno zazidanimi bloki hiš, med obema vrstama hiš pa je nastal v obliki polmeseца Mestni trg, ki se nam je ohranil še dosedaj.

Težišče Mestnega trga je nastalo pred novo mestno hišo, ki jo neznani pisatelj v brošuri „Curia Labacensis Urbis Metropolis Duc. Carniolae“⁹² popisuje, da je bila dolga 12 korakov ter je imela štiri okna; slonela je na dveh debelih stebrih, na pročelju je bilo naslikanih dvanajst Šembičij, med srednjima

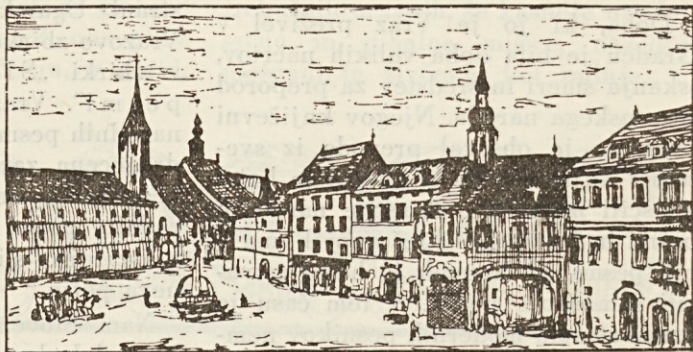
oknom pa je na prestolu sedela naslikana „Pravica“. Na obeh straneh so bile slike, tako Salomonova sodba in štiri kreposti,⁹³ v mestni dvorani pa je bila naslikana poslednja sodba

⁹² izšla leta 1680. pri J. Bapt. Mayru (prepis v Semeniški knjižnici)

⁹³ zmernost, razumnost, srčnost in modrost

in slika mesta Ljubljane.⁹⁴ Na vsaki strani mestne hiše sta stala kipa Adama in Eve ter je moral vsakdo, ki je prvič prišel v Ljubljano, po omembi pisatelja brošure poljubiti kip Eve. Ker pa zaradi vedno večjega obsega mesta ni bila mestna hiša dovolj velika, so v letih 1717. in 1718. na tem mestu⁹⁵ zgradili novo poslopje po načrtu stavbnega mojstra Mačka.

Na kraju, kjer je stal frančiškanski samostan, je že v XI. stoletju stala cerkva sv. Filipa,⁹⁶ ki pa je razpadla; leta 1405. so na tem kraju zgradili cerkev Jezusovega Vnebohoda, ki

Pogled z Mestnega trga na mestno hišo in staro stolnico.

(Po Valvasorju.)

so jo izročili frančiškanom. Ker pa zaradi slabega gmotnega položaja v samostanu ni živelo več kakor štirje ali pet redovnikov, je tedanji deželni

⁹⁴ delo slikarja Antonija Gerici

⁹⁵ staro, leta 1484. zgrajeno mestno hišo so porušili leta 1716.

⁹⁶ Valvasor, Die Ehre des Herzogtums Krain, XI., str. 691

glavar grof Viljem Turjaški prosil cesarja, naj samostan izroči frančiškonom v popolno last. Deželni glavar je samostan in cerkev popolnoma prenovil. Ker pa se je v drugi polovici XVI. stoletja začel v Ljubljani širiti protestantizem ter protestantski meščani niso hoteli več podpirati katoliških ustanov in so frančiškani samostan zapustili, so se leta 1596. v njem sprva naselili jezuiti, ki pa so se kmalu preselili v cesarski špital pri sv. Jakobu, cesarski špital pa so premestili v frančiškanski samostan. Po končanem verskem boju med protestanti in katoličani so se v samostanu naselili frančiškani, ki so ostali v njem do leta 1785., ko so se preselili v sedanji samostan na Marijinem trgu, poslopje samostana pa so leta 1788. predelali v licejsko poslopje.

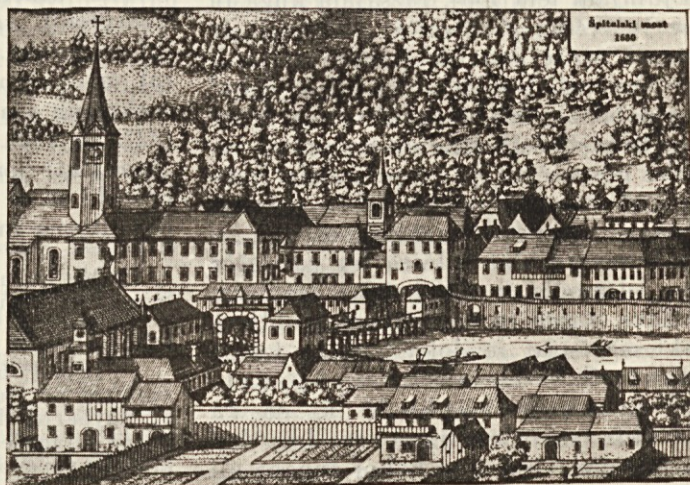
K frančiškanskemu samostanu so bila prizidana Frančiškanska vrata, ki so bila podobna majhni trdnjavi s prekopom, obrambnimi stolpi in dvojnimi zidovi ter so stala na mestu sedanje Mahrove hiše. Vse zidove teh vrat je bilo iz rezanega kamna; vrata so imela dve nadstropji ter majhna okenca. V prvem nadstropju je prebival mestni stražnik, na dvojnem zidu pa so stali do XVIII. stoletja mestni topovi. Nedaleč od Frančiškanskih vrat je stal kip Kristusovega krvavega potu, h kateremu so v postu ljudje prirejali romanja; cesar Jožef II. je ta romanja prepovedal, kip pa je dal odstraniti.

Mestni trg, ki so ga imenovali „Veliki“, pa tudi „Glavni“ trg, je najširši pred mestno hišo, na levo in desno pa se vedno bolj zožuje ter je

s Starim trgom zvezan le z ozkim prehodom „Pod Trančo“, kjer so nad zasutim mestnim jarkom v XV. stoletju zgradili na obokih visečo zgradbo, v kateri so zapirali kaznovane meščane ter so jo sprva nazivali „Nova zgradba“, ⁹⁷ proti koncu XVIII. stoletja pa „Tranča“. ⁹⁸

Mesto, ki se je sunkoma širilo, je ostalo sestavljeno iz treh trgov, ki se nikdar niso spojili v celoto. Na Starem trgu so živeli predvsem obrtniki in trgovci, ki so predstavljali večino ljubljanskih meščanov, Na novem trgu so živeli plemiči, na Mestnem trgu pa poleg meščanov povečini duhovska gosposka.

Mestna gosposka, imenovana „magistrat“, je bila gosposka vseh prebivalcev Ljubljane, pozneje pa tudi

Špitalski most.

(Foto-reprodukcija: Radoslav Piškur.)

prebivalcev v predmestjih, kateri na čelu je bil mestni sodnik in 12 zapri-seženih svetovalcev. Leta 1472. pa je cesar Friderik III. določil, da naj mestna gosposka sestoji iz sodnika, 12 članov „notranjega sveta“, ki so jih ljudje nazivali „dvanajstake“, 24 čla-

⁹⁷ Neugebäu

⁹⁸ Ljubljanski Zvon, 1895., str. 291

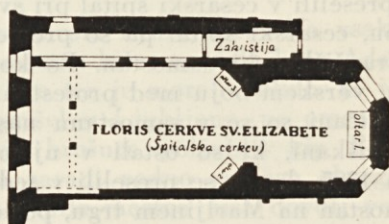
nov „zunanjega sveta“ in iz „občine“, ki naj sestoji iz 64 članov.

Od mestne hiše je proti Ljubljani vodila Špitalska ulica, tik Ljubljance pa so na koncu Špitalske ulice pred Špitalskim mostom stala Špitalska vrata, ki so bila za dve nadstropji višja kot meščanski špital. Nad vrati je stanoval vratar in mestni reveži, za katere ni bilo prostora v špitalu. Na Špitalska vrata so pritrjevali magistratne razglase.

Meščanski špital je ustanovila ogrska kraljica Elizabeta⁹⁹ leta 1345., ko se je mudila v Ljubljani na poti v Italijo; obsegal je hišo za mestne reveže in cerkvico sv. Elizabete. Leta 1386. je špital pogorel, toda meščani so ga ponovno zgradili ter začeli špitalu podarjati hiše, njive, vrtove, kmetije in desetine. Ko pa je v Ljubljani leta 1564. razsajala kuga in se je večina prebivalcev umaknila iz mesta, so se špitalske cerkve polastili protestanti. V teku stoletij si je špital pridobil z volili in darili mnogo kmetij in podložnih kmetov ter postal velika gosposčina, ki je pripadala ljubljanskemu magistratu. Sprva majhna hišica je postala veliko poslopje, v katerem je bila bolnica ter zavetišče za onemogle in obubožane meščane, vdove, sirote in najdenčke. Ljubljanski magistrat je določil enega izmed notranjih svetovalcev za špitalskega oskrbnika,¹⁰⁰ ki so ga izvolili vsako leto na novega leta dan z istimi slovesnostmi kakor župana ali pa mestnega sodnika. Oskrbnik je skrbel za špitalsko cerkev in špitalsko gospodarstvo; pozneje pa mu je magistrat dodelil še pristava,¹⁰¹ ki so ga izvolili iz zunanjega občinskega sveta.

Cerkve sv. Elizabete, ki so jo nazivali tudi „špitalska cerkev“, je dala zgraditi cesarica Elizabeta, toda cer-

kev je leta 1386. pogorela ter so jo meščani ponovno zgradili. Leta 1468. je dal ljubljanski meščan Widok špitalski cerkvi prizidati kapelico;¹⁰² cerkev je bila 20 m dolga, 10,43 m široka in 18 m visoka. Na severni strani je imela zakristijo, nad zakristijo kor ter zvonik.¹⁰³ Patronatske pravice nad špitalsko cerkvijo je imel magistrat, ki je tudi nameščal špitalskega kaplana.

V prvi polovici XVI. stoletja so slovenske dežele razburjali poleg nasledstvenih vojn in turških napadov (ki so dežele tako izčrpale, da je moral nadvojvoda Ferdinand seči po cerkvenih dragocenostih, ki so jih leta 1527. in 1528. prekovali v takozvani „kranjski denar“¹⁰⁴) še hudi verski boji, ki so se pričeli z širjenjem protestantizma in so trpeli skoraj sto let.

¹⁰² Mittheilungen des historischen Vereines für Krain, 1854., str. 25

¹⁰³ Izvestja muzejskega društva za Kranjsko, 1895., str. 195

¹⁰⁴ Leta 1526. je nadvojvoda Ferdinand zahteval po ljubljanskem škofu Krištofu pl. Ravbarju, da naj se popišejo vse cerkvene dragocenosti in porabijo v času turških napadov. Ko so pobrali po vseh cerkvah na Kranjskem vso zlatnino in srebrnino, je tehtala 1709 mark in 3 lote, po cerkvah pa so iz nabiralnikov nabrali 4621 goldinarjev 24 kr. denarja. Vso zlatnino in srebrnino so nato v Gradcu prekovali v denar, katerega so nakovali za 17.458 gld. 53 kr. V ta nakovani denar je bil vtisnjen kranjski deželni grb. Kovali so:

1) enostranske vinarje, ki so bili štirioglati in so imeli črko „C“ (Carniola);

2) enostranske vinarje, ki so bili štirioglati in so imeli črko „F“ (Ferdinand) ter so merili v premeru 13–16 mm;

3) dvojake (polkrajcarje), ki so bili okrogli ter so merili v premeru 16 mm;

⁹⁹ hči poljskega kralja Vladislava I. in soproga ogrskega kralja Roberta Karola

¹⁰⁰ prvi špitalski mojster

¹⁰¹ drugi špitalski mojster

Protestantizem, ki je tako velikega pomena za našo kulturno zgodovino, saj je dal slovenskemu narodu prve slovenske knjige,¹⁰⁵ se je začel širiti med Slovenci po nemških trgovcih, obrtnikih in priseljencih v času „zgodnjega kapitalizma“. Da se je mogel protestantizem tako hitro širiti po slovenskih deželah, sta zakrivila največ cesarja Friderik III. in Maksimilijan, ker sta zasluge svojih podložnikov poplačevala z raznimi cerkvenimi beneficiji, ki so prinašali velike dohodke. Še bolj kvarljiv pa je bil velik upliv plemstva in meščanstva na vso cerkveno upravo. Proti koncu srednjega veka so si nekateri plemiči ustanovili mnogo cerkvenih beneficijev, župnij in kaplanij, pri katerih so si pridržali patronatske pravice. Pri župnijah in kaplanijah, ki so jih smatrali za svojo lastnino, so svojevoljno ugrabljali cerkveno premoženje, nastavljali duhovnike brez škofovega dovoljenja, ali pa so cerkvene službe pustili nezasedene, da so si mogli pridržati njihove dohodke. Še bolj pa je trpela cerkvena disciplina, ko je nad-

4.) trijake (3 krajcarje);

5.) šestake (polfuntnike) brez krajevega naslova.

Ta denar so nakovali v letu 1527., ko Ferdinand še ni imel kraljevega naslova, ki si ga je privzel šele 28. oktobra 1527.

V letu 1528. pa so nakovali še:

6.) dvanaajstake (funtnike) ter

7.) šestake s kraljevim naslovom.

Poleg tega pa so nakovali še 2512 zlatih cekinov, ki jih je bilo 80 za eno fino dunajsko marko zlata.

(Conf. Luschin, Beiträge zur oesterr. Münz- und Medaillenkunde, str. 5., kjer so ti kovanci opisani in tudi slikani.)

¹⁰⁵ *Abecedarium* und der Klein Catehismus in der windischen Sprach. — An buquice is tih se ty mladi inu preprosti Slovenci mogo lahko v kratkim zhasu brati nauzhiti. Vtih so tudi ty vegshi stuki te kerszhanske vere inu ane molytve te so prepisane od aniga peryatila Slovenzou.“, in „*Catehismus* in der Windischen Sprach, sambt einer kurtzen Ausslegung in gesang weiss. Item die Litanei und ein predig vom rechten Glauben, gestelt durch Philopatridum Iliricum. Anu kratku poduzhenie, s katerim vsaki zhlouik more vnebu pryti.“

vojvoda Ferdinand leta 1523. zahteval od duhovščine tretjino njihovih letnih dohodkov, leta 1528. pa celo polovico dohodkov za turško obrambo. Duhovščina je zaradi tega popolnoma obubožala in je bila prisiljena pečati se s postranskimi službami, tako s trgovino in krčmarstvom. Zaradi tega se je med duhovščino vedno bolj širila razbrzdanost ter so imeli slovenski dijaki, ki so študirali na nemških univerzah,¹⁰⁶ pa tudi trgovci, rudarji in vojaki, ki so prihajali iz Nemčije in prinesli na Slovensko prve vesti o Lutrovem pokretu, lepo priliko in prav lahko nalogo, da so brez posebnih ovir razširjali novo vero. V Nemčiji so študirali največ sinovi plemiških rodbin, pa tudi meščanski in kmečki sinovi, ki so po vrnitvi v domovino dobili službe po gradovih kot vzgojitelji mladih plemičev ali pa kot pridigarji nove vere. Največjega pomena za nadaljnje razširjanje protestantizma pa je bila mogočna zaščita, ki jo je nudilo novi veri plemstvo, ki se je nove vere oklenilo najbolj gotovo samo zaradi tega, ker bi po novi uredbi prešla vsa cerkvena in samostanka premoženja v njihovo last. Deželni stanovi so si začeli prisvajati pravico svojevoljno določevati cerkvene reforme ter so tako pričeli borbo proti avstrijskim vladarjem za svobodo protestantizma. Nadvojvoda Ferdinand, ki je bil vnet pristaš katoličanstva, je izdal mnogo odlokov in prepovedi proti novi veri, toda plemstvo, ki je imelo po svojih stanovih vso oblast v deželi, je zahtevalo od vladarja, da je moral popustiti od svoje strogosti in mu zagrozilo, da mu za turško obrambo ne bo dovolilo novih izrednih davkov in vojakov. Tako je plemstvo po svojih gradovih in po mestih neovirano uvajalo protestantske pridigarje in pripravljalo organizacijo protestantske cerkve.

¹⁰⁶ v Tübingenu, Strassburgu, Wittenbergu in Leipzigu

(Se bo nadaljevalo.)

Manica Komanova:

Najdenček

Mladi gospodar Anžon je skočil iz postelje. Odrinil je okno in pazno poslušnil v temno noč... Četudi je pri tem ravnal oprezno, vendar se je pri rahlem šumu zbudila njegova žena in vprašala zaspano:

„Kaj pa počenjaš, Tone?“

„Le ne vem, kaj imata nocoj psa,“ je odvrnil mož. „Kar naprej bevskata. Pa ne, da bi se tod okrog potikal kakšen rokovnjačar.“

„Ne verjamem. So pa že spet tisti nikdar ugnani naramniki, ki se smolijo okrog naših dekel. Pojdi Tone v posteljo in zaspi!“

Mož je molče ubogal. Zaprl je okno in zlezal pod odejo.

Drugo jutro je hlapec Štefuc s svojim bedastim obrazom pokukal v kuhinjo in hreščeče pozdravil gospodinjco:

„Ampak — kaj takega pa še ne...!“

„Kaj pa je, Štefuc?“

„Kaj neki — prečudno „štruco“ sem našel v listnjaku.“

„Štruco? Kakšno štruco? Kaj je?“

„Hudirja! Nekdo je otroka pozabil — ali pa pozabila, no. Pa ravno pri nas. V listnjaku je. Čisto majčkена stvarca. Ej, ljudje so beštje, vam rečem. Še čudno, da ga nisem šavsnil z grabljami.“

Gospodinja je tlesknila z rokami:

„Ježeš na, še tega nam je treba!“

Nato je z novico stekla k možu, ki se je še udobno pretegoval v postelji.

„Vraga,“ je zarenčal gospodar in skočil kvišku. „Takoj stopim do župana in potem obvestim še orožnike.“

Med tem, ko se je mož hitel oblačiti, je žena stopila v listnjak. Tam je bila zbrana že vsa služinčad. Pastarica Anča pa je držala v rokah malega, v cunjce zavitega neboljlenčka in ga ujčkala.

Gospodinja odvzame narahlo pastarici otroka in ga materinsko miluje:

„Oj ti revše nedolžno, ti sirotlé malo! Gotovo si lačno. Le čakaj, te bomo že nasitili!“

Nato se obrne k služkinji:

„Katra, skoči po babico Kambičko. Naj ona ravná z otrokom dotlej, da najdemo brezsrečno mater.“

To rekši, vrne dete pastarici in pohiti v kuhinjo pripraviti mleko za malega, ki je prav tedaj s krepkim glasom povdaril, da je tu.

Družba okrog najdenčka se je naglo večala. Prihajali so namreč tudi sosedje in pričela so se ugibanja:

„Kdo neki bi bil tisti, ki je to storil?“

„Rajši reci tista, ne tisti!“

„Iz naše vasi ne bo. Ni bilo videti takih.“

„Jaz bi nekaj rekel. Ne, nič rekel, to se da samo misliti...“, modruje Štefuc.

„No, kaj pa misliš?“

„I kaj — čemu je baba prinesla otroka prav k nam? Kaj pa, če bi tole cikal na našega gospodarja, ki je drugače vse časti vre —“

„Pljusk, pljusk“, prileti zdajci dvoje krepkih klofut okrog Štefucovih ušes in zagrmí za njim:

„Tu imaš, beštja zlobna, prismojena! Kaj postavaš tu — marš k delu!“

Oklofutani hlapec steče kakor polito ščene. A tudi po ostalih vrže razjarjeni Anžon tako besen pogled, da plaho izginejo drug za drugim.

Najdenčka je prevzela Kambička. Za mleko je skrbela Anžonka. Preteklo je par dni in prah se je polegel.

Kmalu pa so klepetave ženice začele sušljati, da služi v sosednji vasi pri Mrkonu neka Jerica — tista, ki ni posebno bistre pameti. Pred kratkim je bila „tako in tako“, a zdaj je pa takšna, kot vse druge ženske. To da nekaj pomeni.

To šušljanje je prišlo na uho orožnikom, ki so postali pozorni.

Bilo je nekega dopoldne. Anžon je hodil po prostranem dvorišču. Bil je sam doma. Žena Meta se je zgodaj odpeljala v mesto. Družina se je mudila na polju. Tedaj naenkrat zagleda mladi gospodar čudne goste. Prvi pristopi župan, nato pa orožnik, ki vleče za seboj jokajočo Mrkonovo Jerco.

„Hej Anžon,“ se smehlja župan, „grešnica je tukaj.“

„Kakšna grešnica?“

„Le pokaži se, le,“ zareži orožnik in skuša dekletu odstraniti roke z obraza. „Glejte gospod Anžon, to je tista brezsrčna žival, ki je svojega otroka pustila v vaši stelji.“

Ko Anžon gleda to skrušeno, slabo oblečeno žensko, se mu skoro zasmili. Čisto mehko jo vpraša:

„Kdo pa je oče tvojega otroka?“

„Baje neki carinik, ki mu niti imena ne ve,“ odgovori namesto nje orožnik.

„Pa zakaj,“ poizveduje dalje Anžon, „si prinesla otroka prav k nam?“

„Za — zato,“ hlipa nesrečnica med jokom, „ker ste premožni, ker — ker nimate otrok in sem mislila —“

„Nisi mislila slabo,“ se smehlja župan.

„Torej priznala si,“ zavpije orožnik nanjo, „zdaj greš lahko domov. Vse ostalo bo s teboj opravilo sodišče. Še prej se pa tu gospodu Anžonu lepo zahvali, da je otel tvoje dete vsega hudega in ga dal začasno v dobre roke!“

Jerca hoče nekaj reči, toda Anžon zamahne z roko:

„Je že dobro, že. Le pojdi domov in pridna bodi!“

* * *

Opoldne se je iz mesta vrnila Anžonka. Bila je nasmejana in izredno židane volje. Tudi Anžon je bil dobro razpoložen ko je stopil pred ljubljeno ženko in ji začel opisovati dopoldanski dogodek.

„No vidiš,“ je pripomnil, „zdaj vsaj take trapaste šeme kot je Štefuc ne bodo mogle otresati svojih umazanih in lažnjivih kljunov.“

Meta se je sladko nasmejala:

„Da, da, Tone moj. Ampak vkljub temu boš zibal.“

„Kaj — kako —?“

„Zibal boš, pravim!“

„Meta, kaj ti je?“

„Prav nič hudega mi ni, možek moj. Veš, pravkar prihajam od zdrav-
nika. In še enkrat rečem: zibal boš!“

Zdaj šele je Tone doumel svojo srečno ženko. V divjem veselju jo
je zgrabil čez pas, jo krčevito stisnil nase in zaplesal z njo po hiši.

Kmalu potem sta mlada Anžona botrovala Jerčinemu otroku — naj-
denčku. Visok in nekam dostojanstven je stal boter pred krstnim kamnom.
S krščenčkom na rokah je krepko odgovarjal na stavljena vprašanja. Ob
misli, da bo kmalu prav takole držal v naročju svoje lastno dete, mu je v
blaženosti burno zaplalo očetovsko srce.

Zadružni vestnik

Iz uprave

Nakupovalni termini za mesec junij

Dne	Ljubljanski člani po abecedi	Za člane s proge ne glede na abecedo	Dne	Ljubljanski člani po abecedi	Za člane s proge ne glede na abecedo
1. VI.	A, B	Škofljica — Grosuplje vklj	10. VI.	M, N,	—
2. VI.	C, Č, D, E	Višnja g. — Mirna Peč Trebnje — Št. Janž	11. VI.	P	—
3. VI.	F, G	Novo mesto loco Novo m. — Straža T.	12. VI.	R, Ž	Verd — Rakek
5. VI.	H, I, J	Čušperk — Kočevje	13. VI.	S	D. M. v Polju Zalag
6. VI.	K	—	15. VI.	S, T	
8. VI.	K, O	Kandija — Metlika	16. VI.	U, V, W	Ježica
9. VI.	L, Z	Brezovica — Borovnica Vrhniška proga	17. VI.	—	
			*		

Vsa ostala dosedanja navodila in določbe veljajo smiselno tudi za mesec junij.

Povračilo za leto 1941

Mnogi člani so že nestrpno pričakovali obvestila, ali bo naša zadruga izplačala povračilo za poslovno leto 1941. Njim in vsem na tem mestu sporočamo, da je upravni odbor na svoji seji dne 12. t. m. sklenil, da se povračila priznajo. Pripomniti pa moramo, da ta odločitev ni bila lahka. Upravni odbor se zaveda in računa s sedanjimi prilikami, zlasti mora upoštevati primanjkovanje gotovine, kar je posledica blokiranja denarja in manjšega konsuma zaradi maksimiranja pglavitnih življenjskih potrebščin. Mimo tega je zadruga l. 1941. morala s podporami pomagati najpotrebnejšim svojim članom, na drugi strani pa se je povečal neporavnan dolg članov za nabavljeno blago. Vzlic temu je upravni odbor odobril tudi za navedeno poslovno leto povračila, in sicer:

Priznajo se povračila v iznosu 4% od vseh nakupov živil za gotovino,

in 3% od vseh kreditnih nakupov in gotovinskih nakupov manufakture in kuriva.

Povračila pa se ne bodo izplačala v gotovini, tudi se ne bodo knjižila v dobro računa dolga članov, temveč se bo v višini povračila izdajala manufaktura, galanterijsko in tako specerijsko blago, ki ni maksimirano, oziroma ni vezano na živilske karte.

Dalje člane obveščamo, da se iz finančnih razlogov tokrat ne bo računavala, odnosno priznala 2% premija za zavarovanje kot je bil dose-daj običaj.

Obvestilo o višini povračil za l. 1941. bodo aktivni člani prejeli od svojih službenih edinic od 25. t. m. dalje. Upokojenci, vdove in ostalo neaktivno članstvo pa bo prejelo obvestila od istega termina dalje v kreditni pisarni zadruge, cesta Soške divizije, I. nadstropje.

Po prejemu obvestila si bodo člani na podlagi nakupovalnih knjižic in predložitve osebnih izkaznic za nabavo manufakture v manufakturnem od-delku nabavili blago v višini priznanega povračila, po želji tudi preko te višine, če bodo razliko doplačali.

Zadružne vesti

10-letnica smrti Charles Gide-ja. Letos mine 10 let, odkar je umrl sloveči zadružni teoretik in praktik Charles Gide. O tem za razvoj modernega zadružništva tako pomembnem zadružnem pisatelju in zadružnem delavcu smo pisali obširneje že v našem glasilu („Zadrugar“ l. 1932.) in „Zadružnem koledarju“ za l. 1939. Ob tej priliki naj ponovimo samo nekaj važnejših podatkov iz njegovega življenja in delovanja.

Charles Gode (Šarl Žid) se je rodil leta 1847. v mestu Uzès v južni Franciji. Študiral je nacionalno ekonomijo in predaval o njej na univerzi v Bordeauxu, kasneje pa v Montpellier-u. Njegova stroka ga je napotila, da se je začel zanimati za zadružni pokret. Ustanovil je tako zvano Nimeško zadružno šolo (Nîmes je mesto blizu Montpellier-a, kjer se je zlasti lepo razvijalo zadružno gibanje) in dal v svojih delih zadružni ideji teoretično in znanstveno podlago.

Poglavitno njegovo delo je „La Coopération“ (izšlo v Parizu l. 1922.). Osnovne misli o zadružništvu, njegovih nalogah in metodah so sledeče:

1. Merilo vrednosti dela in potrebe bodi pravična cena! Dobiček, di-

vidende, rente in kakršen koli višek vrednosti ne smejo iti v breme potrošača.

2. Zadružni gospodarski red naj se razvija polagoma, v etapah, evolucijsko, brez socialno-političnih borb.

3. Zadruge naj se krepijo sprva kot prodajalne zadruge, kupujejo naj na veliko, združujejo naj se v močne zveze. Dovolj krepke naj se lotijo lastne produkcije vseh predmetov, ki jih potrebuje potrošač.

Vendar pa je treba poudariti, da si predstavlja Gide vlogo zadružništva v okviru današnjega, to je kapitalističnega gospodarstva. Saj pravi: „Za nacionalne ekonome, kakor tudi za mase zadružnikov in za vse one, ki jih v splošnem smatramo za nevtralne zadružnike, pomeni zadružno gibanje eno izmed sredstev za izboljšanje življenjskih pogojev ljudstva, katerega končni cilj skušajo doseči po različnih potih. Pri konsumnih zadrugah gre za določitev pravične cene. Kreditna zadruga hoče izločiti oderuštvu; kmečke nakupne in prodajne zadruge naj ustvarjajo kmetom prednosti veleobrata. Zadružno gibanje je torej častno in vedno važnejše sredstvo v vrstah ustanov, ki

delajo za socialni napredek, vendar se mora gibati v mejah današnjega gospodarstva, to se pravi kapitalističnega gospodarstva.“

To Gidejevo naziranje bi potrebovalo po našem mnenju točnejšega pojasnila in kritične obravnave, česar pa v okviru

tega članka ne moremo storiti. Vendar moramo priznati, da je Gide s svojim načelom pravične cene zadel bistvo prave zadružne ideologije in z njim pokazal pot, po kateri mora zadružništvo hoditi, da se v okviru človeške družbe izravnavo nasprotujoči si interesi.

Iz naših prodajalen

NABAVA DRV. Članom priporočamo, da si po možnosti sami priskrbijo drva, ker jih zadruga ne bo mogla nabaviti v zadostni količini. Pač pa člani lahko pri zadrugi naročijo premog iz rudnika št. Janž ali Kočevje. Z naročili naj pohitijo.

PARADIŽNIK. Naša zadruga ima na zalogi 6 krat koncentriran paradižnik. Paradižnik je odlične kakovosti, izdaten in se ne kvari, če je na hladnem.

SARDELE, SLANE IN V OLJU je zadruga pred kratkim prejela. Priporočljive so zlasti kot začimba, ki jo razen olja sedaj primanjkuje. Nekaj receptov o pripravi teh sardel smo priobčili v zadnjem „Zadruharju“.

OLJE OLIVNO — NADOMESTEK. Prejeli smo nadomestek olja, ki ga prodajamo v literskih steklenicah. Sestavina tega olja je izdelana iz zmletih oliv, vinskega kisa in drož ter ima isto barvo kot bučno olje. Sedaj v času, ko primanjkuje olja in ko začenja sezija solate, bo to olje dobro nadomeščalo običajno olje, ki se ga uporabi lahko na solati in fižolu. Originalna steklenica tega olja stane Lir 21— ter ga dobite v obeh naših prodajalnah.

Trgovine zaprte!

Zaradi polletne inventure blaga bodo naše poslovalnice zaprte:
manufakturna dne 27. in 30. junija,
specerijske dne 30. junija 1942.

Vljudno vabimo vse člane, naj navedene dneve ne prihajajo kupovat, ker bodo trgovine ves dan zaprte.

ČEBELARSKA ZADRUGA

železničarjev sporoča, da ima na prodaj prvovrstno tehnico za panje. Cena po dogovoru.

